

ג) דרכי המשפט בבית דין של מעלה

פרק ג

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות¹⁴. מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו - צדיק, ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו - רשע, מחצה למחצה - בינוני. וכן המדינה אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהן - הרי זו צדקת, ואם היו עוונותיהם מרובין - הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו.

אדם שעוונותיו מרובין על זכויותיו - מיד הוא מת ברשעו, שנאמר (ירמיהו ל, יד): "על רב עונך".

השגת הראב"ד: לא כמו שהוא סובר, שכשאמרו רשעים נחתמין לאלתר למיתה שמיד מתים, ואינו כן כי יש רשעים חיים הרבה אלא נחתמין לאלתר שלא ימלאו ימיהם שני הדור שנגזרו עליו¹⁵.

וכן מדינה שעוונותיה מרובין מיד היא אובדת, שנאמר (בראשית יח, כ): "זַעֲקֵת סֹדִם וְעַמְרָה כִּי רָבָה וגו'". וכן כל העולם כולו אם היו עוונותיהם מרובין מזכויותיהן מיד הן נשחתינן, שנאמר (שם ו, ה): "וַיִּרְא ה' כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם". ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות שנאמר (מ"א יד, ג): "יַעַן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב", ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות, שנאמר (קהלת ט, יח): "וְיַחֲוֹטָא אֶחָד יֶאֱבֹד טוֹבָה הַרְבֵּה". ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות¹⁶.

כל מי שניחם על המצוות שעשה ותהה על הזכויות ואמר בלבו: ומה הועלתי בעשייתן? הלוואי לא עשיתי אותן - הרי זה איבד את כולן ואין מזכירים לו שום זכות בעולם, שנאמר (יחזקאל לג, יב): "צַדִּיקֵת הַצַּדִּיק לֹא תִצְלָנּוּ בְיוֹם רִשְׁעוֹ (בפסוק: פֶּשְׁעוֹ)". אין זה אלא בתוהה על הראשונות.

וכשם ששוקלין זכויות אדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין

הערות - ילמד ענוים דרכו

14 עיין תוס' לשבת נה, ב בענין ארבעה שמתו בעטיו של נחש. ויש לומר שגם אלו חטאו בחייהם אלא שעשו תשובה ונתכפר להם ומתו רק בעוון עץ הדעת.

15 אמנם הרמב"ם מבאר בתחילת פרק ח בהל' תשובה שה"מוות" הוא אי הזכאות לחיי העולם הבא, ואף על פי שהוא חי בעולם הזה אינו נקרא חי באמת. וכן החיים באמת אינם אלא חיי העולם הבא, ולכן גם הצדיק שמת - נחשב חי לענין חיי העולם הבא. וראיה לדבר: הרמב"ם מדבר על שקילת המעשים בשעת מיתתו, ואין זה על "חיים" ו"מוות" בעולם הזה.

16 יש שתירצו בזה את הקושי בין דברי הרמב"ם כאן לבין דבריו בפירוש המשנה בסוף מסכת מכות, ששם כתב שאדם שעשה מצווה אחת לשמה באהבה - זוכה בה לחיי עולם הבא, ובפשטות הכוונה שזוכה חרף עוונותיו הרבים. על זה תירצו שמצווה שנעשית מאהבה שווה הרבה עוונות, ועל כן במשקל אל דעות נחשב שיש לו "רוב זכויות".

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי
מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה, מי שנמצא צדיק - נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע - נחתם למיתה, והבינוני - תולין אותו עד יום הכפורים: אם עשה תשובה - נחתם לחיים, ואם לאו - נחתם למיתה¹⁷.

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. לפיכך¹⁸ צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצווה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר (משלי י, כה): "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם" - זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרכות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות¹⁹, מראש השנה ועד יום הכפורים, יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.

בשעה²⁰ ששוקלין עוונות אדם עם זכויותיו, אין מחשבין עליו עוון שחטא בו

הערות - ילמד עניים דרכו

- 17 על פי מה שכתבנו לעיל, יש לומר גם כאן שהכוונה היא שנחתם לחיי העולם הבא. אלא שבדין של ראש השנה נגזרת עליו העזרה שיזכה לה בעולם הזה להגשמת שאיפתו להשיג את חיי העולם הבא, כמו שכתב הרמב"ם לקמן בפרק ט. וכן הרשע שנחתם למיתה - היינו לכרת מחיי עולם הבא - ייגזרו עליו בראש השנה כל הפתחים כדי להגשים את שאיפתו להיכרת מארץ החיים. לעומת הרמב"ם, הרמב"ן בדרשה לראש השנה פירש את המושגים באופן אחר, עיין שם.
- 18 כלומר, כיוון שהכל תלוי ברוב מצוות ועוונות, יש לו לאדם לראות עצמו וכו' וכך יאסוף כמה שיותר מצוות וימנע מכמה שיותר עוונות. לכאורה נראה שהדרכה זו תואמת את הכיוון שהדין הולך על פי כמות מצוות, ולא דווקא על פי איכותן, ולא כמו שהבאתי לעיל מהרמב"ם בסוף מסכת מכות. ונראה שבאמת יש שתי דרכים להגיע לחיי העולם הבא: האחת - על ידי ריבוי כמותי של מצוות, כי הריבוי הכמותי מביא לבסוף למהפך איכותי; האחרת - על ידי הקפדה על מצווה ועשייתה במסירות נפש עד שעושה אותה לשמה באהבה (עיין ביאור הדברים ברמב"ם בפרק י), וכמו שמסופר במסכת שבת (קיא, ב-ק"ט, א) על גדולי ישראל שהיו מקפידים על מצווה אחת ביותר כדי שעל ידה יזכו לחיי העולם הבא. ואמנם, הדרך הראשונה מתאימה להמון העם, והשנייה לתלמידי חכמים שיכולים להכיר בערך של המצווה עצמה ולעשות את האמת מפני שהיא אמת. ואפשר שבוה נחלקו ר"י ור"ל בגמרא בסנהדרין (קיא, א) אם להדריך את הציבור להשקיע במצווה אחת באיכות או להשקיע במתח הנפשי שלא לפספס שום מצווה ולא להיכשל בשום עבירה. ואלו מתחזים שונים בנפש.
- 19 דוגמה לדבר עיין בשו"ע או"ח סי' תרג: "אף מי שאינו נזהר מפת של כותים, בעשרת ימי תשובה צריך לזהר".
- 20 השגת הראב"ד: "זה מן הערוב שמערבב הדברים זה בזה..." עיין שם כל ההשגה. ועיין בכסף משנה בביאור שיטת הרמב"ם.

תחילה ולא שני אלא משלישי ואילך²¹, אם נמצאו עוונותיו משלישי ואילך מרובין על זכויותיו - אותם שתי עוונות מצטרפים ודנין אותו על הכל, ואם נמצאו זכויותיו כנגד עוונותיו אשר מעוון שלישי ואילך - מעבירים כל עוונותיו ראשון ראשון²², לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השניים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן, במה דברים אמורים ביחיד שנאמר (איוב לג, כט): "הֲנָן כָּל אֵלֶּה יַפְעֵל אֵל פְּעַמִּים שְׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר". אבל הציבור תולין להן עוון ראשון שני ושלישי, שנאמר (עמוס ב, ו): "עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ". וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך²³.

הבינונים - אם היה בכלל מחצה עוונות שלהן שלא הניח תפילין²⁴ מעולם, דנין אותן כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא. וכן כל הרשעים שעוונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא, שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו, שנאמר (ישעיהו ס, כא): "וְעַמְּךָ כָּלֵם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ" - ארץ זו משל, כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא. וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא.

ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים, והאפיקורסין, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל, המורדים, ומחטאי הרבים, והפורשין מדרכי צבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים, ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע, והמושך ערלתו...²⁵

במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא? כשמת בלא תשובה. אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה - הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב - יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעיהו נז, יט): "שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחֵק וְלְקָרוֹב אָמַר ה' וְרָפְאֵתוּ".

הערות - ילמד עניים דרכו

- 21 יומא פ, ב: "דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה... נעשית לו כהיתר". כלומר, בפעמים הראשונות שאדם חוטא החטא עדיין נתפס ככישלון מקרי. אבל לאחר שלוש פעמים כבר יש חזקה שהוא הולך בדרך רעה, כמי שרואה בכך היתר. ובציבור - כדי לבחון אם מדובר באירועים מקריים או בהלך רוח שלילי שקיים בציבור, צריך שיחזרו על החטא ארבע פעמים.
- 22 אולם ריה"ל בכוזרי (ב, מד) פירש "מעביר ראשון ראשון", שהקב"ה נפרע מהקרובים אליו כבר כשיש חטא קטן ואינו מחכה שתהיה הצטברות.
- 23 רש"י לבמדבר טז, ד: "ויפול על פניו - שכבר זה בידם סירחון רביעי: חטאו בעגל - ויחל משה, במתאוננים - ויתפלל משה, במרגלים - ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים, במחלוקתו של קורח - נתרשלו ידיו..."
- 24 דעת הרמב"ן בשער הגמול שתפילין הן רק דוגמה לביטול מצוות עשה.
- 25 פירוט ההגדרות מי נקרא מין ומי אפיקורוס וכו' - נלמד בעז"ה בחלק ג (בכרך ב), כחלק מלימוד יסודות האמונה ע"פ הרמב"ם.

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי	מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי	מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה בין בגלוי בין במטמוניות מקבלין אותן²⁶, שנאמר (ירמיהו ג, יד): "שובו בָּנִים שׁוֹכְבִים", אף על פי שעדין שובב הוא שהרי בסתר שב ולא בגלוי - מקבלין אותו בתשובה.

שאלות מנחות:

- ✦ האם התפיסה ה"כמותית" שעל ידה מוכרע דינו של אדם, תואמת את שיטתו הכללית של הרמב"ם שחיי העולם הבא תלויים בהשגת "מעלות המידות" ו"מעלות השכליות"? האם "להרבות מצוות" זוהי ההשקפה הנכונה בעשרת ימי תשובה?
- ✦ איזו משמעות יש להוספת מצוות והקפדות בעשרת ימי תשובה ללא תשובה כדי להכריע עצמנו לכף זכות, אם אחר כך אנו חוזרים למה שהיה? מדוע אין זה בכלל "האומר אחטא ואשוב..."²⁷?
- ✦ אם המינים שבו בסתר - איך מקבלים אותם בתשובה? הרי אין יודעים ששבו?

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 26 לכאורה דבריו אלו סותרים את דבריו בהל' עבודה זרה ב, ה שהאפיקורסים שהלכו בשרירות ליבם על פי דעתם ועברו על התורה בשאט נפש וביד רמה "אין מקבלים אותם בתשובה לעולם, שנאמר: 'כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים'". אולם כבר תירץ הרמב"ם בתשובה (סימן רסד) שבהל' עבודה זרה דיבר על הציבור שאין הם מקבלים אותו בתשובה, ואילו כאן דיבר מצד הקב"ה שהוא מקבל אותו בתשובה וזוכה לחיי העולם הבא.
- 27 משנה בסוף יומא: "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב - אין מספיקין בידו לעשות תשובה".

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי	מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי	מסלול 4: יום ג, ד בתשרי